

TÜRKİYE’DE BÖLGELERE GÖRE NÜFUSUN YAŞ GRUPLARINA DAĞILIMI

Şaduman SAZAK

Trakya Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 22030 EDİRNE, Fax: 090 2842126067,
e-mail: sadumans@yahoo.com

Alınış : 16.09.2003
Kabul ediliş : 04.05.2004

Özet: Bir toplumun demografik yapısını belirleyen ve dolayısıyla da işgücü arzı- istihdam, eğitim, konut gibi alanları yakından etkileyen en önemli faktörlerden biri; çeşitli yaş gruplarının toplam nüfus içindeki ağırlıklarındır. Türkiye özellikle gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok genç nüfusa sahip bir ülkedir. Genç bir nüfusun avantajları olduğu kadar yaratacağı ciddi sorunlar da vardır. Türkiye’de bölgelere göre yatırımları boyutunu ortaya koymak için nüfusun yaş gruplarına göre değerlendirilmesi önem taşır. Bu çalışma kapsamında; demografik yapı özelliklerinden olan; nüfusun yaş grupları (kentsel/ kırsal yerleşim yerlerine göre), ayrıca; yaş grupları dışında medyan yaş, ağırlıklı ortalama yaş ve yaş bağımlılık oranı değerlendirilmiştir. Türkiye ile ilgili değerler, seçilmiş diğer ülkeler ve AT ülkeleriyle karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yaş grubu, Medyan yaş, Doğuşta beklenen yaşam süresi, Bağımlılık oranı.

The Comparison of Population Structure of Regions in Turkey Regarding Age Groups

Abstract: One of the most important factors is the rates of various age groups in total population that determines demographic structure of a community and therefore affects subjects as employment, education, residence. Turkey has a rather young population in the comparison with developed countries. Evaluation of population according to age groups is important to determine investment capacity of Turkey. Age groups for each five years and the rate of the population relation with sex features and location (rural/urban settlements) evaluated for the regions in Turkey. Median age and age dependency ratio are also evaluated. Statistics that find in international and national references were used in this study and demographic structure of Turkey was evaluated to determine of the place in the world.

Key words: Age group, Median age, Expectation of life at birth, Age dependency ratio.

Giriş

Nüfus beklentileri uzun vadeli politika perspektiflerinde en hayati parametrelerden biridir. Bu beklentilerin dinamikleri ve siyasi kararlar üzerindeki etkileri tüm ülkeler için büyük önem taşır.

Dünya ülkelerinin nüfus - yaş- piramitlerine bakıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında büyük fark bulunmaktadır. Kısacası gelişmiş ülkelerde nüfusun nitelik ve özellikleri şu şekilde sıralanabilir; hane halkı sayısı gelişmemiş ülkelerin yarısı, ortalama ömür gelişmemiş ülkelerden yüzde

40-50 kadar fazla, dolayısı ile yaşlı nüfus gelişmemiş ülkelerden çok daha fazladır. Yani gelişmemiş toplum genç, gelişmiş toplum yaşlıdır (Gürel, 1978).

Türkiye özellikle gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok genç nüfusa sahip bir ülkedir. Genç bir nüfusun ise, avantajları olduğu kadar yaratacağı ciddi sorunlar da vardır. Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda nüfus artış hızı çok önemli oranda düşse dahi - ki bu beklenememektedir, önümüzdeki on yıllarda, Türkiye yeni kuşaklarına; eğitim, konut ve istihdam sağlamak durumundadır. Bir toplumun demografik yapısını belirleyen dolayısıyla işgücü arzı -istihdam, eğitim, konut gibi alanları yakından etkileyen en önemli faktörlerden biri çeşitli yaş gruplarının toplam nüfus içindeki ağırlıklarındır. Türkiye’de bölgelere göre söz konusu alanlardaki yatırımların boyutunu ortaya koymak için nüfusun yaş gruplarına dağılımı önem taşır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’nin dünyadaki

temel gelişmişlik gruplarına ve gelişmiş ülkelere -AT ülkeleri ve diğer seçilmiş ülkeler- göre nüfus yapısı- demografik yapı- açısından konumunu belirlemek ve ülke içinde değişik gelişmişlik seviyesinde bulunan bölgelerin demografik yapısını inceleyip, nüfusla ilgili geliştirilecek uzun vadeli politikalara yardımcı olmaktır.

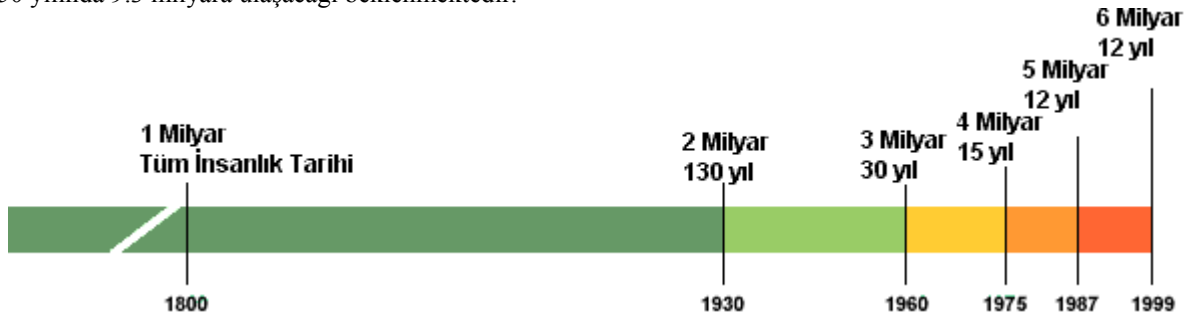
Araştırmanın veri tabanı

Çalışma üç aşamalı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında uluslararası ve ulusal kaynaklar da bulunması mümkün nüfusla ilgili istatistikler kullanılmak suretiyle, dünyada temel gelişmişlik gruplarına -gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler- ve kıtalara göre nüfusla ilgili parametreler karşılaştırılmıştır. Dünya ülkelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine göre demografik yapılarına bu şekilde bir genel yaklaşımdan sonra, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu (AT) ve diğer seçilmiş ülkelere göre demografik göstergeleri; nüfus artış hızı, nüfusun yaş gruplarına dağılımı, ortalama yaşam süresi, medyan yaş, yaş bağımlılık oranı karşılaştırılmıştır. Son aşamada; Türkiye'de bilimsel araştırmalarda kabul gören bölgeleme bu çalışmada da kabul edilerek; 2000 yılı genel nüfus sayımına göre; değişik gelişmişlik seviyesindeki bölgeler yukarıda ülkeler arasında karşılaştırmada kullanılan demografik göstergelere göre karşılaştırılmıştır.

Dünya'da temel gelişmişlik gruplarına ve kıtalara göre demografik göstergelerin karşılaştırılması

Son 50 yılda dünya nüfusunda büyük oranda artış yaşanmaktadır. Bazı ülkelerde ve bölgelerde doğum oranı düşerken, bazılarında dünya nüfusuna her yıl rekor sayıda nüfus katılmaktadır. 1800 yıllarına kadar tüm insanlık tarihi içerisinde bir milyarı bulan dünya nüfusuna 1 milyar eklenmesi için 130 yıl beklenmiş iken, 1930 yılından sonra 30 yıl, 1960'dan sonra 15 yıl, 1975'den sonra 12 yıl ve 1987'den sonra 12 yıl yeterli olmuştur (Şekil 1).

Nüfus artış hızıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasında ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Gelir arttıkça doğurganlığın azaldığı bilinmektedir (TÜSİAD, 1988). Birleşmiş Milletler (BM) Nüfus İdaresinin verilerine göre, önümüzdeki 25-50 yıllık perspektifte nüfus artış hızının düşeceği, buna rağmen dünya nüfusunda artışın devam edeceği, 2000 yılı ortalarında 6.1 milyar olan dünya nüfusunun orta ölçekli nüfus tahminlerine göre, 2050 yılında 9.3 milyara ulaşacağı beklenmektedir.

Şekil 1. Dünya nüfusu gelişim grafiği

Kaynak: <http://www.ecofuture.org/pop/info.html>

BM nüfus verilerine göre, 2050'e kadar az gelişmiş olan ülkelerde büyüme oranının pozitif, gelişmiş ülkelerde 2025 yılı sonunda negatif olacağı ve gelecekte nüfus büyümesinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşeceği; orta ölçekli nüfus tahminlerine göre dünyada 1995-2000 yılında 1.35 olan nüfus artış hızının 2045-2050 yılında 0.47 olacağı, aynı dönemde gelişmiş ülkelerde yıllık nüfus artış hızının -0.19, gelişmekte olan ülkelerde, 0.57 olacağı beklenmektedir (United Nations Population Division, 2001).

Doğuştaki beklenen yaşam süresi, Medyan yaş, Yaş gruplarına dağılım

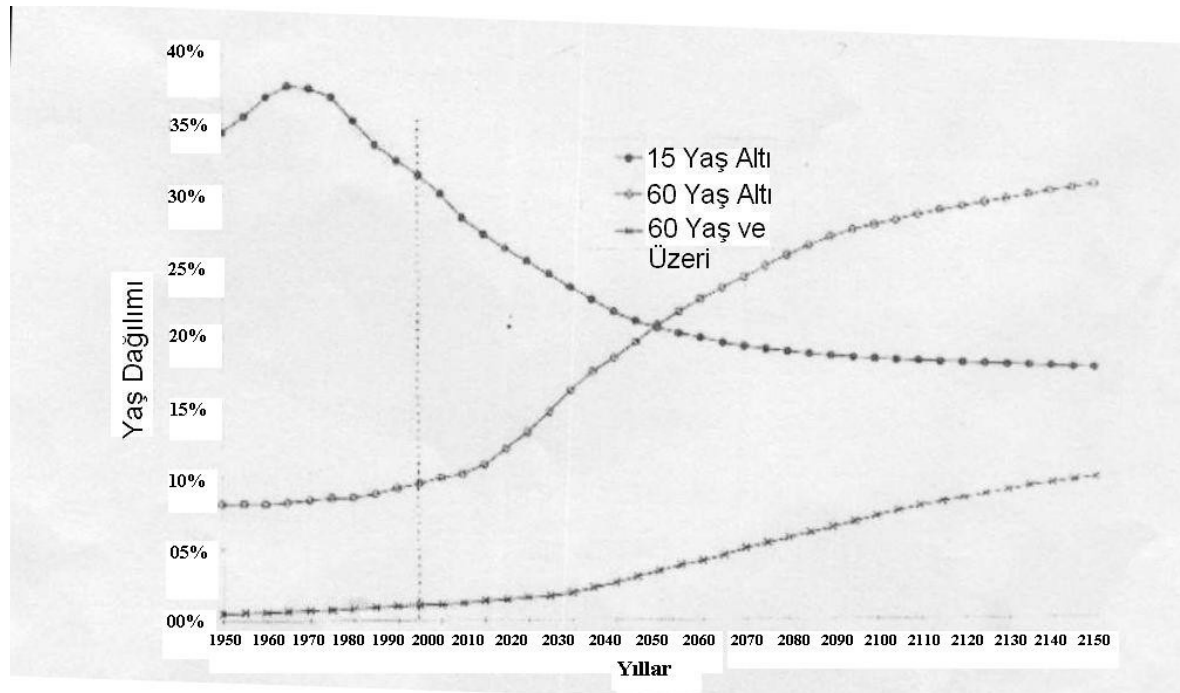
Nüfus projeksiyonlarının temel unsurlarından olan "Doğuştaki beklenen yaşam süresinde" - bu kavram "Ortalama yaşam süresi" veya "Ortalama ömür" olarak ta adlandırılmaktadır- gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyük farklılık olup, gelecekte nüfus projeksiyonlarında her iki grup ülke arasındaki farkın devam ederek artacağı beklenmektedir.

Dünya nüfusunun gelecek 50 yılda ve geçmiş yarım yüzyıl arasında doğuştaki beklenen yaşam süresi gittikçe artmaktadır. Doğuştaki beklenen yaşam süresi, dünya genelinde 1995-2000 yılında 65 yaştan, 2045-2050 yılında

76 yaşa yükselecektir. 1995-2000 Yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre sırasıyla 76 yaş ve 63 yaşdır. 2045-2050 Yılında yine ülkelere göre sırasıyla 82 yaş ve 75 yaş olarak tahmin edilmektedir. Ancak bu aynı gelişmişlik seviyesi gösteren ülkelere göre de değişebilmektedir. Kuzey Avrupa'da bu değer 1995-2000 yılında 68 yaş iken 2045-2050 yıllarında 78 yaş olacağı beklenmektedir (United Nations Population Division, 2001).

Gelecekte dünya nüfusunun yaş yapısında sayısal olarak büyük ölçekli bir kayma beklenmektedir. Dünya nüfusunun yaş göstergelerinden olan medyan yaş artmaktadır. Medyan yaş – bir nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe sıralandığında, ortada kalan kişinin yaşıdır-(DİE, 1996). Medyan yaş göstergesi, dünya nüfusunun yaş dağılımının daha yaşlı döneme doğru değiştiğini gösterir. Geçen yarım yüzyılda medyan yaş dünyada 3 yaş artarak 1950 yılında 23.6 yaştan 2000 yılında 26.5 yaşa yükselmiştir. Gelecek 50 yılda medyan yaşın 10 yaş artarak 2050 yılında 36.5 yaş, 2150 yılında ise 42.9 yaş olması beklenmektedir (United Nations Population Division, 2001).

Dünya nüfusunun üç temel yaş grubuna göre dağılımında yaş strüktüründeki değişim artarak devam etmektedir (Figure 2).

Şekil 2. 15 yaş altı, 60 yaş ve üstü ile 80 yaş ve üstü dünya nüfus oranı, 1950-2150 (Orta ölçekli tahmin) (Kaynak: United Nations, 1998).

BM nüfus verilerine göre 15 yaşın altındaki dünya nüfusunun (çocuk nüfus) oranı 1950 yılında yüzde 34 olup, 2000 yılında yüzde 30'a inmiştir. 2050 yılında ise yüzde 21'e ineceği beklenmektedir. Buna karşılık 60 yaş üzerindeki nüfusun oranı artarak 1950'de yüzde 8'den 2000 yılında yüzde 10'a yükselmiştir. Gelecek 50 yılda (2050 yılında) yüzde 21'e yükselmesi beklenmektedir. 2150 yılında ise 60 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı yüzde 30'a yükselirken, 15 yaş ve altındakilerin oranı yüzde 17'e inecektir. Daha ileri yaş grubu olan 80 yaş ve üzerindeki nüfus; 1995'de 61 milyondan, 2000 yılında 69 milyona yükselmiş olup, gelecek 50 yılda bu sayının 379 milyona yükselerek 5 kat artacağı, 2150 yılında ise 1 055 milyona yükseleceği beklenmektedir (United Nations, 1998).

Birleşmiş Milletler nüfus projeksiyonlarına göre gelecek 50 yılda (2050) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre yaş gruplarına göre nüfusun ortalama yıllık büyüme oranları arasındaki farkın azalması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelere göre 2000-2050 yılları arasında 0-14 yaş grubundaki nüfusun yıllık büyüme oranı 0.21 iken, 60 yaş ve yukarıdaki nüfusun büyüme oranı 2.87 olacaktır. Gelişmiş ülkelere göre ise bu oranın

0-14 yaş grubu için eksi 0.34, 60 ve yukarıdaki yaş grubundaki nüfus için 1.07 olacağı beklenmektedir (United Nations Population Division, 2001).

Gelişmiş ülkelerde yaşam süresinin artmasıyla nüfus giderek yaşlanmaktadır. Bu ülkelerde nüfusun yaş seyri en önemli konulardan biridir. Nüfusun yaşlanmasının etkileri, bir taraftan çalışma çağındaki nüfusun azalması ile sektörler itibariyle işgücü piyasasında dengesizliklere yol açabilecek, öte yandan tüketim, tasarruf, yatırım ve sermaye birikimi kalıplarını değiştirecek ve bunlara karşı cesur reform programlarını kabul etme ihtiyacını doğuracaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı; 2003).

Gelişmiş ülkelerde 1950 yılında 15 yaşın altındaki nüfusun oranı yüzde 27'den, 2000 yılında yüzde 19'a inmiştir. BM nüfus projeksiyonlarına göre 2050 yılında %16 olacağı beklenmektedir. 60 yaş ve üzerindeki yaşlı nüfusun oranı ise 1950 ve 2000 yıllarında arasında yüzde 66'lık bir artışla yüzde 11.7'den 19.4'e yükselmiştir. BM nüfus projeksiyonlarına göre 2000-2050 yılları arasında aynı yaş grubunun çocuk nüfusa göre iki kat artış göstererek ve yüzde 72'lik bir artışla yüzde 33.5'a yükseleceği beklenmektedir. Her çocuk başına 2 yaşlı düşecektir (ILO, 2003).

Nüfustaki bu değişim sonucunda gelişmiş ülkelerde medyan yaş 1950'de 28.6'dan 2000 yılında 37.4'e yükselmiş olup 2050 yılında ise bugünküne göre olağan üstü bir seviye olan 46.4'e yükselmesi beklenmektedir.

2000 Yılına kadar nüfusun yaş grubuna göre dağılımında oldukça yavaş bir değişim gösteren gelişmekte olan ülkelerde, gelecekte nispi olarak yüksek değişiklikler beklenmektedir. BM nüfus verilerine göre gelişmekte olan ülkelerde çocuk nüfusu 1950'de yüzde 38'den, 2000 yılında yüzde 33'e inerken, yaşlı nüfus ise yüzde 6.4'den yüzde 7.7'e yükselmiştir. 2050 yılında bu ülkelerde yaşlı nüfus oranının yüzde 19'a yükseleceği, çocuk nüfus oranının ise yüzde 22'e düşeceği beklenmektedir (ILO, 2003). Öte yandan medyan yaş 1950-2000 yılında 21.4'den 24.3'e yükselmiştir. 2050 yılında 10 yaş artarak 35 yaş olması beklenmektedir. Yarım yüzyılda gelişmekte olan ülkelerde yaş strüktürü bugünkü gelişmiş ülkelere benzer bir yapı gösterecektir. 60 Yaş ve üzerindeki nüfus rakamsal olarak gelişmiş ülkelerde 2000 yılında 231 milyondan, 2050 yılında 395 milyona yükseleceği beklenirken, gelişmekte olan ülkelerde yaşlı nüfus oranı dramatik bir artışla dört kat bir artışla aynı dönemlerde 374 milyondan 2050'de 1.6 milyara yükseleceği beklenmektedir (United Nations Population Division, 2001).

Türkiye'de ve seçilmiş diğer ülkelerde demografik göstergelerin karşılaştırılması

Çeşitli ekonomik gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle Türkiye'nin demografik, ekonomik ve toplumsal göstergeler itibariyle karşılaştırılmasından çıkan sonuç, Türkiye'nin orta-alt ekonomik yapıya sahip olduğudur (TÜSİD, 1988). Türkiye'de nüfus hızla artmaktadır. Bu hızlı artış sonucu, nüfus büyüklüğü açısından Türkiye dünyanın sayılı ülkeleri arasına girmiştir. BM nüfus verilerine göre Türkiye, nüfusu 50 milyonu geçen ülkeler arasında 2000 yılında dünyada 17. sırada, 2050 yılında 20. sırada yer alacağı tahmin edilmektedir (United Nations Population Division, 2001).

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfusu 67 803 927'dur (DİE, 2000). Yine BM nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'nin nüfusunun 2015 yılında 79 004 000 kişi, 2025 yılında 86 811 000 kişi ve 2050 yılında 98 818 000 kişiye yükseleceği beklenmektedir. 2050 yılında Almanya'nın nüfusu 70 milyon, Fransa 61 milyon, İngiltere 58 milyonda kalacaktır ((United Nations Population Division, 2001). Türkiye'nin nüfusu Avrupa Topluluğu (AT) ülkelerinin hepsini aşacaktır.

Türkiye gelişmekte olan ülkelerin alt-orta gelir grubuna dahil ülkeler ortalamasına eşit bir yıllık nüfus büyüme oranına sahip olmuştur. Bu grup içindeki ülkelerin 1965-80 yılları arasındaki ortalama yıllık nüfus artış hızı (ağırlıklı ortalama) yüzde 2.5, Türkiye'nin artış hızı ise yüzde 2.4'tür (TÜSİAD, 1988). Türkiye'nin yıllık nüfus artış oranı 1990 yılından itibaren düşüş göstermeye başlamış olup yüzde 1.8'e inmiştir (DİE, 2000). Buna rağmen AT ülkelerinin gerek gerçekleşen, gerek önümüzdeki yıllar için tahmin edilen oranlarının çok çok üzerindedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye’de ve AT ülkelerinde ortalama yıllık nüfus artış oranları (%).

	1995-2000	2000-2005	2010-2015	2020-2025	2045-2050
Almanya	0.09	-0.04	-0.17	-0.24	-0.52
Belçika	0.22	0.09	-0.05	-0.08	-0.33
Danimarka	0.35	0.16	-0.01	-0.02	-0.30
Fransa	0.37	0.36	0.22	0.11	-0.16
Hollanda	0.52	0.35	0.13	0.08	-0.29
İngiltere	0.27	0.18	0.10	0.10	-0.25
İrlanda	1.05	0.96	0.97	0.65	0.40
İspanya	0.09	-0.02	-0.28	-0.46	-0.95
İtalya	0.08	-0.13	-0.41	-0.56	-0.98
Portekiz	0.20	0.13	-0.10	-0.22	-0.50
Yunanistan	0.30	0.04	-0.20	-0.34	-0.61
Türkiye*	1.8	1.32	1.00	0.88	0.34

Kaynak: United Nations Population Division, 2001,

*Türkiye 1995- 2000 dönemi verileri; DİE, 2000 Yılı TGNS.

Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi : Ortalama ömür, bir ülkenin sosyo- ekonomik gelişimini ve performansını ölçmek için kullanılan en önemli ölçütlerdendir. Türkiye’de 1995-2000 yılında ortalama yaşam beklentisi gelişmekte olan ülkelerin ortalamalarına yakın olup, gelişmiş ülkelerle arasında büyük fark vardır (TÜSİAD, 1988). Türkiye’de ortalama yaşam beklentisi 1995 yılında 67.4 yaş olup, 20 yılda 5- 6 yaş artarak 2020 yılında 73 yaşa çıkacağı beklenmektedir (DPT, 2002). Dünya ortalaması ise 2000-2005 dönemi için 66 yaş, 2045-2050 dönemi için 76 yaştır (Tablo 2).

Türkiye’de medyan yaş 1985 yılına kadar 19-20 yaş arasında durağan bir yapı da iken, bu tarihten günümüze 5-6 yaş artış göstererek 1990 yılında 22.2 yaşa, 2000 yılında ise 25.5 yaşa ulaşmıştır (DİE, 2001). BM nüfus verilerine göre, yüksek gelirli ekonomilere sahip ülkelerde medyan yaş diğer ülkelere göre oldukça yüksek olup, gelecekte de olağanüstü bir artış beklenmektedir. Örneğin Japonya’da 2000 yılında 41.2 olan medyan yaşın, 2050 yılında 53.1 olması beklenmektedir (United Nations, Population Division, 2001).

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi.

	2000-2005 Hayat Beklentisi Yıl	2045-2050 Hayat Beklentisi Yıl
Gelişmiş ülkeler		
Japonya	81.5	88.0
İsveç	80.1	84.6
Çin	79.9	84.7
İsrail	79.2	83.5
Fransa	79.0	84.0
Az Gelişmiş Ülkeler		
Mozambik	38.0	62.8
Buruni	40.6	64.3
DÜNYA	66.0	76.0

Kaynak: United Nations Population Division, 2001.

Nüfusun yaş dağılımı; Bir toplumun demografik yapısını belirleyen ve dolayısı ile işgücü arzı, istihdam, eğitim gibi alanları yakından etkileyen en önemli faktörlerden biri de çeşitli yaş gruplarının toplam nüfus içindeki ağırlıklarıdır (TÜSİAD, 1988). Türkiye'nin gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok genç nüfusa sahip olan bir ülke olduğu bilinen bir husustur. 0-14 yaş arası (çocuk nüfusu) nüfusun toplam nüfusa oranı, 1987'de olduğu gibi 2000 yılında da Türkiye'de birçok Avrupa ülkesinin iki katı dolayındadır. 60 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı ise AT ülkelerinin yaklaşık üçte biri düzeyindedir (TÜSİAD, 1988). Gelecek 50 yılda yaşlı nüfus oranında yaklaşık üç kat artış beklenmesine rağmen yinede gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalacaktır (Tablo 3).

Nüfusun yaşlanmasının etkileri, başlıca çalışma çağındaki nüfusun (15-59 yaş) azalmasıyla ortaya çıkacaktır. 2020'lerde OECD'ye üye gelişmiş ülkelerde; çalışma çağındaki nüfusun yılda yüzde 50'den daha yüksek bir oranda küçüleceği ve gelişmiş birçok OECD ülkesinde sektörler itibarıyla işgücü piyasasında dengesizliklerin görülebileceğine dikkat çekilmektedir. Bu konuda Türkiye istisna teşkil edecektir. Çünkü oldukça genç bir nüfus söz konusu ve nüfus artışı, işgücünün yeterli ölçüde büyümesine katkıda bulunabilecek potansiyele sahip durumdadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2003)

Tablo 3. Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Dağılımı

Alan	1980			2000			2050		
	0-14 Yaş	15-59 Yaş	60+ Yaş	0-14 Yaş	15-59 Yaş	60+ Yaş	0-14 Yaş	15-59 Yaş	60+ Yaş
Almanya	16.5	63.6	19.9	15.5	61.2	23.2	12.4	49.5	38.1
Belçika	20	61.4	18.6	17.3	60.6	22.1	14.2	50.3	35.5
Danimarka	19.4	60.6	20.0	18.3	61.8	20.0	15.2	53.0	31.8
Fransa	22.0	60.4	17.6	18.7	60.7	20.5	16.0	51.3	32.7
Hollanda	20.4	63.1	16.5	18.3	63.4	18.3	14.7	52.5	32.8
İngiltere	21.1	59.0	19.9	19.0	60.4	20.6	15.0	51.1	34.9
İrlanda	30.1	55.2	14.7	21.6	63.2	15.2	19.1	55.3	27.6
İspanya	25.9	59.1	15.0	14.7	63.5	21.8	11.4	44.5	44.1
İtalya	21.7	60.9	17.4	14.3	61.7	24.1	11.5	46.2	42.3
Portekiz	25.5	56.9	17.6	16.7	62.5	20.8	14.4	49.9	35.7
Yunanistan	22.3	60.1	17.6	15.1	61.5	23.4	13.1	46.2	40.7
Türkiye*	38.5	54.9	6.6	30.0	64	6.0	19.5	57.5	23.0

Kaynak: 2000- 2050 yılı verileri; United Nations Population Division, 2000; 1980 yılı verileri: TÜSİAD, 1988,

*Türkiye 2000 yılı verileri: DİE, 2000 Yılı TGNS.

Dünya Bankası nüfus verilerine göre, çalışma çağındaki nüfusa oranla bu nüfusa bağımlı kişilerin (çocuklar; 0-14 yaş ve yaşlılar; 60 yaş ve üstü) toplam sayısı -toplam bağımlılık oranı- AT ülkelerinde 1990-2000 yılında sabit kalırken, 2010 yılından sonra hızla yükseleceği, bunun ise çalışma çağındaki nüfus üzerine büyük bir yük getireceği beklenmektedir (Tablo 4).

Türkiye'de ise yaşlı nüfus oranının az olması ve gelecekte de nispeten düşük kalmaya devam etmesi beklenildiğinden toplam bağımlılık oranının birçok AT ülkesine nazaran daha az önem taşıyacaktır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2003)

Tablo 4. Türkiye'de ve bazı AT ülkelerinde toplam bağımlılık oranı

	1990	2000	2010	2020
Almanya	45.3	46.7	50.0	57.3
Fransa	51.1	52.8	51.2	59.6
İngiltere	52.9	54.0	52.3	58.3
İtalya	45.5	47.8	51.5	58.8
İspanya	49.3	45.3	46.9	52.7
Türkiye	65.2	54	51.9	45.6

Kaynak: The World Bank (1994) ve DİE(2001)

Kentleşme / Kent nüfusu: Türkiye nüfusunun yaş yapısı nedeniyle, gelecek 20 ve 50 yılda; gelişmiş ülkelerin artan yaşlı nüfusundan kaynaklanan, yeterli işgücünün karşılanması ve toplam bağımlılık oranlarındaki artış nedeniyle karşı karşıya kalacağı güçlüklerle karşılaşmayacaktır. Türkiye'nin ağırlıklı sorunu 1950'den günümüze

hızlı kentleşmeden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de kent nüfusunun oranı 2000 yılında yüzde 65 olmuştur. Yüksek gelirli ekonomilerde bu oran yüzde 70- 75’dir (Tablo.5)

Tablo 5. Türkiye ve yüksek gelirli ülkelerin kentleşme oranları

Kentleşme	Oranı		Ortalama yıllık artış oranı %
	%		
	1980	1995	1980-95
Türkiye	42	62.5	4.8
Yüksek Gelirli Ekonomiler	75	75	0.7

Kaynak: The World Bank (1997) ve DİE(2001)

Kentleşme oranı açısından büyük farklılık olmamakla birlikte Türkiye’de kent nüfus artış oranı oldukça yüksek gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan bir çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bu hızlı büyümenin büyük kentlerin yoğunluk ve sayısında bir artışı beraberinde getirmesi beklenmektedir.

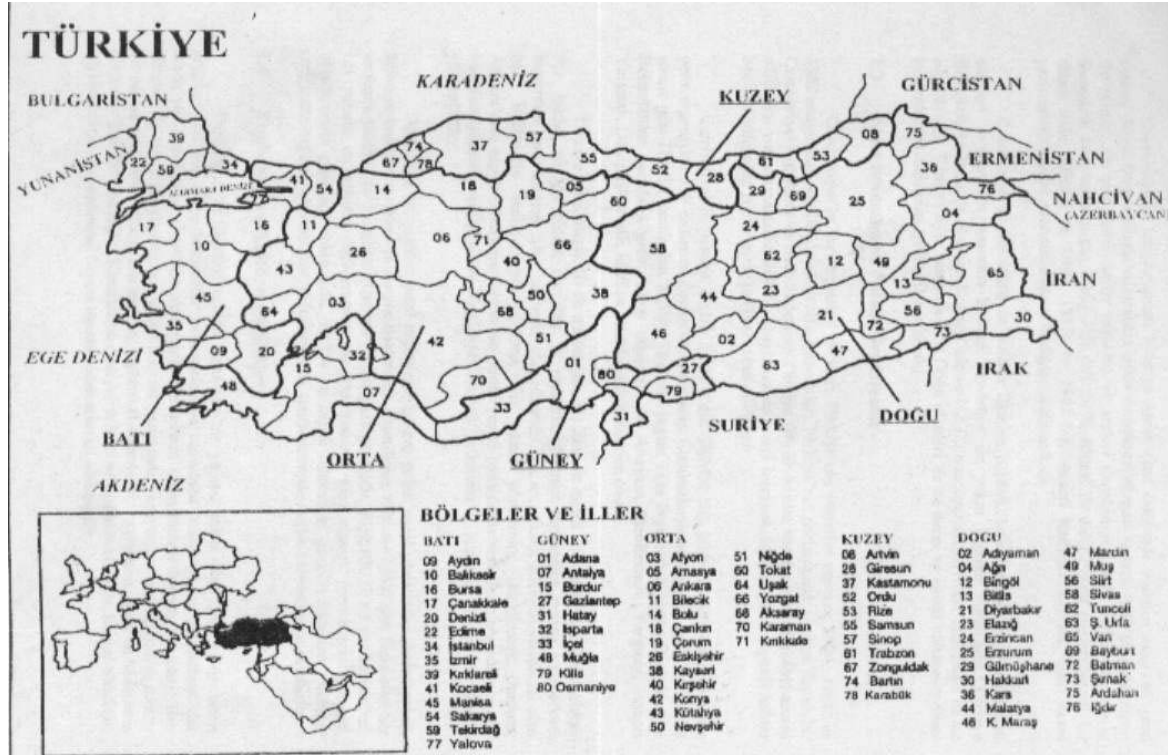
2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre (DİE), Türkiye nüfusunun üçte biri doğduğu ilin dışında, başka yerde yaşamaktadır. Bir ülke nüfusunun yaklaşık 1/ 3’ünün, büyük kentlerde ise 1/2’ sinden fazlasının bir zaman kesiti içerisinde yer değiştirmiş olması önemli bir mobilitayı ve yerleşme sorunlarının büyük çözümler gerektirdiğine işaret etmektedir. Sosyal hareketlilik gelişmiş ülkelerde yüzde 5’i aşmamaktadır (Yücel, 1994).

Öte yandan dünya’da yaşlı nüfusun yüzde 51’i kentsel alanlarda yaşamaktadır. 2025 yılı beklentilerine göre bu oranın yüzde 62’ye yükseleceği, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki büyük farklılığa karşın, gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun yüzde 74’ünün kentsel alanlarda, gelişmekte olan ülkelerde ise kırsal alanın ağırlığını devam ettireceği ve yüzde 37’sinin kentsel alanda yaşayacağı beklenmektedir (United Nations, 2003). Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de 2000 yılı nüfus istatistiklerine göre yaşlı nüfus (60 yaş ve üstü), ağırlıklı olarak - yüzde 7.36 - oranında kırsal alanda yaşamaktadır. Kentsel alanda yaşayanların oranı yüzde 4.83’dür.

Türkiye’de bölgelere göre demografik göstergelerin karşılaştırılması

Ülkeler arasında gelişmişlik durumuna göre yukarıda incelenen yaş yapısında görülen farklılık, bir ülke içerisinde gelişmişlik farkı gösteren bölgeler arasında da görülmektedir. Türkiye’de bölgeler arasında sosyo- ekonomik gelişmişlik açısından büyük farklar bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de 2000 yılı Türkiye Genel Nüfus Sayımı (DİE, 2000) sonuçları değerlendirilerek, bölgeler ve yerleşim yerlerine (kent/ kır) göre; nüfus oranı, kentleşme oranı, doğum yerine göre nüfus oranı, nüfusun yaş gruplarına dağılımı (10’lu yaş grubu ve 3 ana yaş grubuna dağılımı) ile medyan yaş, yaş bağımlılık oranı karşılaştırılmıştır.

Türkiye’nin değişik bölgeleri arasındaki coğrafi, iklimsel, kültürel, toplumsal ve ekonomik farklılıkları Türkiye’yi bölgelere ayırarak incelemenin temelini oluşturmaktadır. Türkiye genel hatlarıyla birbirinden farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre ve demografik özelliklere sahip olan 5 bölgeye (Gelişmişlik sıralamasına göre; Batı, Güney, Orta, Kuzey, ve Doğu bölgesi) ayrılmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Araştırmada kullanılan bölgesel ayırım haritası (Türkiye).
(Kaynak: Üner ve Ergöçmen, 1999).

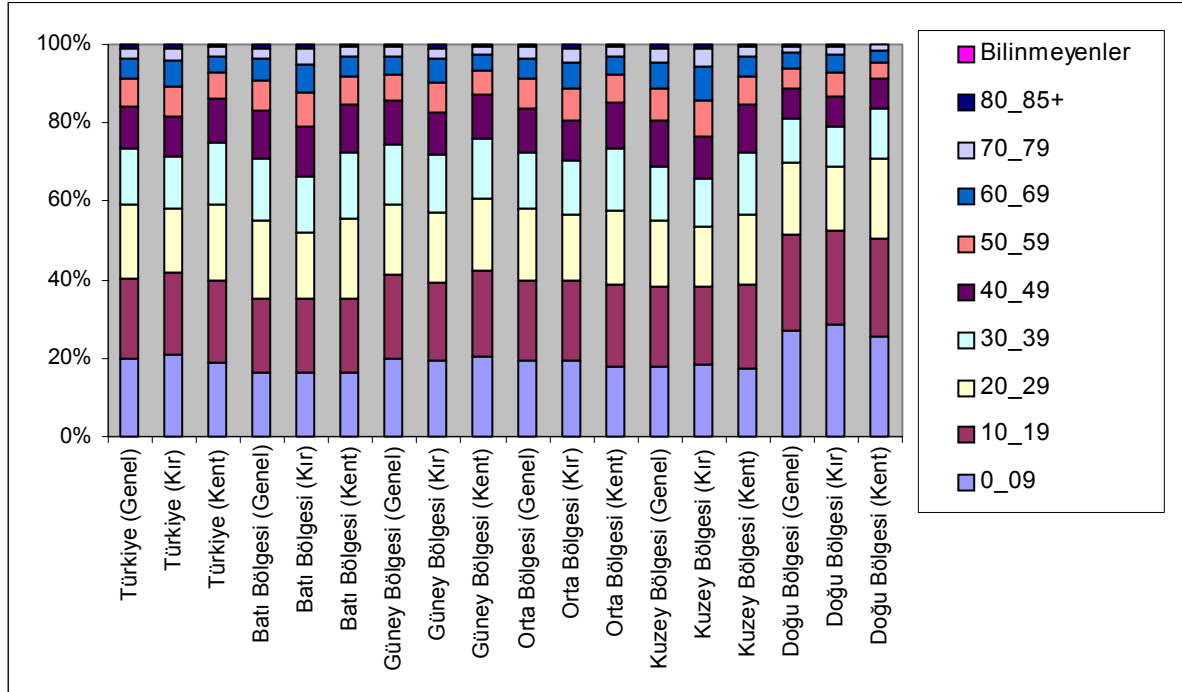
Bu bölgesel ayırım, sosyal araştırmalarda örnekleme ve analiz amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır (Uner ve Ergöçmen, 1999). Burada bölgelerin gelişmişlik seviyeleri ve ayrıntısı bu çalışmanın konusu olmadığından sadece gelişmişlik seviyelerinin kabulü dikkate alınacaktır. Batı Bölgesi; ülkenin en kalabalık, en sanayileşmiş ve sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş bölgesidir. Türkiye'nin en büyük kenti ve imalat merkezi olan İstanbul ile Türkiye'nin 3. büyük kenti İzmir bu bölgede yer almaktadır. Sanayi kuruluşlarının çoğunluğu batıda yerleşmiş bulunmaktadır. GSMH ve Türkiye'nin yurt içi hasılasının büyük bölümü Batı bölgesinden kaynaklanır. Güney bölgesinde, verimli tarım alanları ve hızlı gelişen sanayi merkezleri bulunmaktadır. Türkiye'nin yeni metropolleşmiş kentlerinden Adana ve Gaziantep bu bölgede yer alır. 1985- 90 yıllarında bölgede hızla gelişen sanayi, özellikle ülkenin doğu bölgesinden bu bölgeye göçlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Orta Anadolu bölgesi; kurak otlaklardan oluşan bir bölgedir. Ülkenin başkenti ve 2. büyük kenti olan Ankara bu bölgededir. Kuzey bölgesinde sahil şeridi, oldukça verimli alanlardan oluşur.(fındık, çay üretimi) yapılıdır. Ancak çoğu yerde son derece dar, birkaç kilometre genişliğindedir. Bölgenin batısında yer alan Zonguldak ili zengin kömür yataklarına sahiptir. Ve madencilik ve demircilik sanayinin merkezidir. Doğu bölgesi, ülkenin en az gelişmiş bölgesidir. Dağlık arazi sert iklim koşulları, hayvancılık için uygundur. Ancak bölge ekonomisi son yıllarda gerçekleştirilen "GAP" projesi ile birlikte gelişme göstermiştir. Bu proje büyük sulama kanalları ile kurak ve yarı kurak toprakları sulayarak bölgede tarımın gelişmesini sağlamıştır. Getirdiği ekonomik yararların yanı sıra, bu bölgeden diğer bölgelere olan göç akımını ters çevirmesi de beklenmektedir. Bölgenin tarım kapasitesi artmış olmakla birlikte, bölge sanayi üretimi açısından halen zayıf durumdadır (Uner ve Ergöçmen, 1999).

Araştırmada, toplam nüfus açısından büyüklüğe göre bölgeler; Batı, Orta, Doğu, Güney ve Kuzey bölgesi olarak sıralanmaktadır. Hızlı bir kentleşme gösteren Türkiye'de bölgelere göre kentleşme oranı büyüklük sırasına göre; Batı, Orta, Güney, Doğu ve Kuzey bölgesi şeklindedir. Ekonomik gelişmişlik açısından geri olan Doğu bölgesinde kentleşme oranının yüksek olması; özellikle 1990'lardan sonra güvenlik nedeniyle kentlere olan yoğun göçten kaynaklanmıştır (Bilgili, 1996).

Türkiye oldukça genç nüfusa sahip bir ülke olup, 2000 yılı Genel Nüfus Sayımına göre, nüfusun çoğunluğu 0-29 yaş grubunda yer almaktadır. Türkiye’de 10’lu yaş gruplarına göre nüfus dağılımında; en fazla nüfusun 10-19 yaş grubunda olduğu görülür. Daha sonra büyüklük sırasıyla 0-9 ve 20-29 yaş grubu ağırlıktadır. Yerleşim yerlerine göre; kırsal yerleşmelerde yaş gruplarına göre büyüklük sıralamasında 0-9 ve 10-19 yaş grubu, kentsel alanda ise 10-19 ve 20-29 yaş grubu ağırlıktadır. Bölgelere göre yaş grupları değerlendirilmesinde tüm bölgelerde çocuk ve genç nüfus ağırlıkta olup, az gelişmiş bölgeler ve kırsal yerleşmelerde çocuk nüfusu, gelişmiş bölgelerde ve kentlerde ise genç nüfus daha fazla ağırlıktadır (Şekil 4).

Türkiye’de 2000 yılında nüfusun üç ana yaş grubuna göre (çocuk nüfusu; 0-14 yaş, aktif nüfus; 15-59 yaş ve yaşlı nüfus; 60 yaş ve yukarı) dağılımı değerlendirilmesinde, bölgelere ve yerleşim yerlerine göre farklılık vardır. Türkiye genel nüfusu içinde 0-14 yaş grubunun oranı yaklaşık 1/3’ dür. Bölgelere göre genç nüfus oranı açısından; Doğu Bölgesi yüzde 40 oranı ile ilk sırada yer almaktadır. Bölgede kırsal yerleşmelerde bu oran yüzde 41, kentsel yerleşmelerde yüzde 38’dir. Genç nüfus oranı açısından ikinci sırada Güney Bölgesi gelmektedir. Bölgenin genel nüfusu içindeki oranı yüzde 30 olup yaklaşık 1/3’dür. Bölgede kırsal yerleşmelerde bu oran yüzde 29, kentsel yerleşmelerde yüzde 31.30’dur. Genç nüfus oranı açısından üçüncü sırada Orta Bölgesi gelmektedir. Bunu büyüklük sırasıyla Kuzey ve Batı Bölgeleri izlemektedir.

Şekil 4. 2000 Yılında Türkiye’de ve bölgelerde 10’lu yaş grubuna göre nüfusun dağılım oranı.

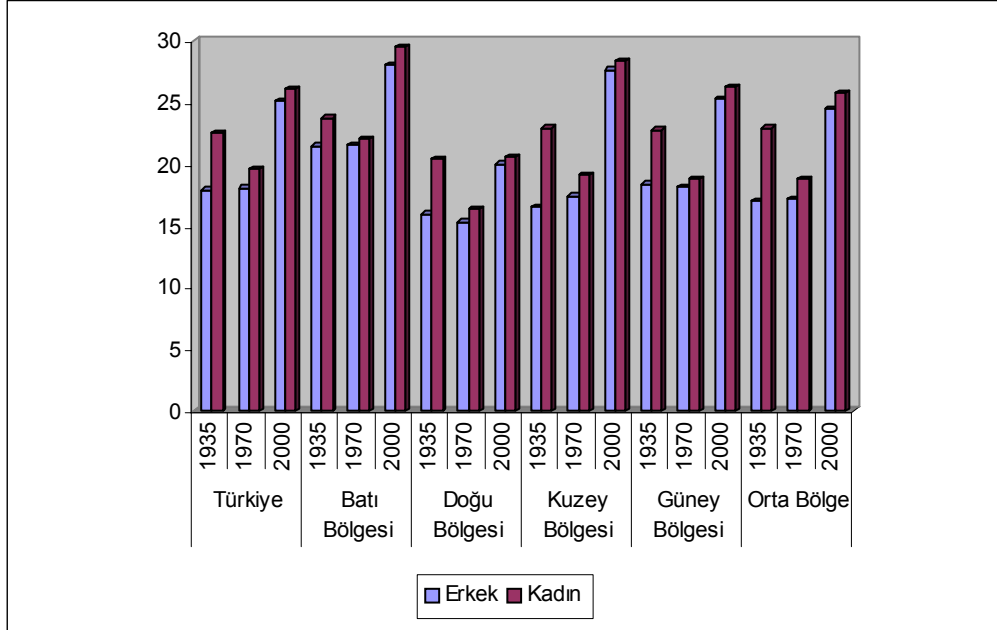
(Kaynak: DİE, 2000 Yılı TGNS)

(Not: Kent nüfusu: İl ve İlçe merkezlerinin belediye sınırları içindeki nüfus,

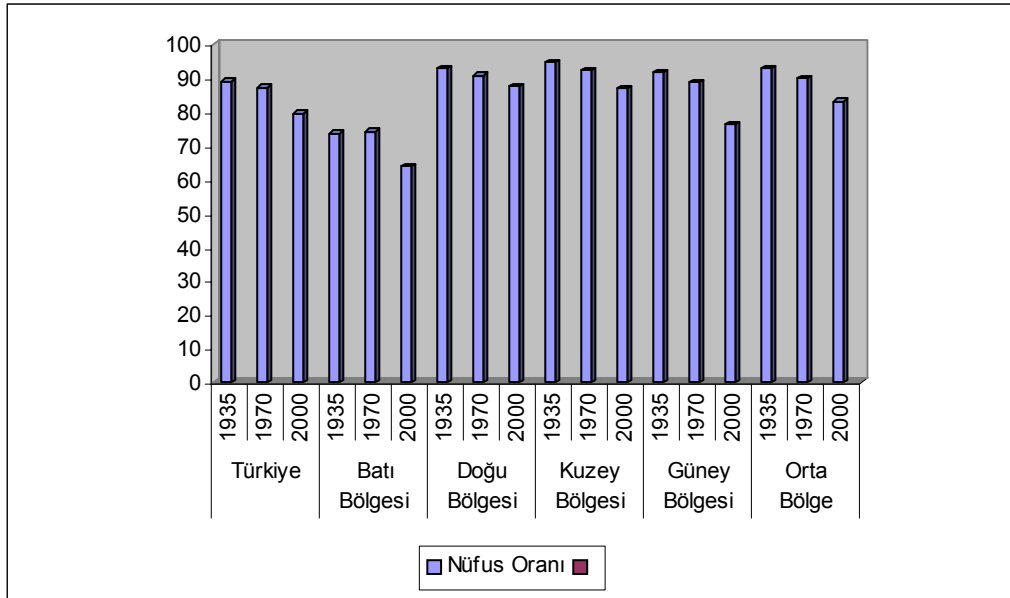
Köy Nüfusu: İl ve ilçe merkezlerinin belediye sınırları dışındaki bucak ve köyler nüfusu).

Yaşlı nüfusun (60 yaş ve yukarı) oranı 2000 yılı Türkiye genel nüfusu içinde yüzde 6 olup, kırsal yerleşmelerde yüzde 7, kentsel yerleşmelerde yüzde 5’dir. Yaşlı nüfus oranı açısından ilk sırada yüzde 8 ile Kuzey bölgesi gelmektedir. Bölgede kırsal yerleşmelerde bu oran yüzde 10 olup, kentsel yerleşmelerde yüzde 6’dır. İkinci sırada Orta Bölgesi yer almaktadır. Bölgenin genel nüfusu içindeki oranı yüzde 7 olup, kırsal yerleşmelerde yüzde 8, kentsel yerleşmelerde yüzde 5 oranındadır. Yaşlı nüfus oranı açısından üçüncü sırada Batı Bölgesi gelmekte ve bunu büyüklük sırasıyla; Güney Bölgesi ve bunu en son sırada Doğu Bölgesi izlemektedir. Yaşlı nüfusun yerleşim yerlerine dağılımı gelişmekte olan ülkenin genel yapısına uygun yapı sergilemekte olup, tüm bölgelerde yaşlı nüfus kırsal yerleşimde kentsel yerleşmeye göre daha fazla ağırlıktadır.

2000 Yılı genel nüfus sayımı değerlendirmesine göre; aktif faal nüfusun (15-59 yaş grubu) Türkiye genel nüfus içinde oranı yüzde 64 olup; kırsal yerleşmelerde söz konusu oran yüzde 61, kentsel yerleşmelerde yüzde 66'dır. Aktif faal nüfus oranı sıralamasında en gelişmiş olan Batı bölgesi ilk sırada yer almaktadır. Bölgenin genel nüfusu içindeki oranı yüzde 68 olup, kentsel yerleşmelerde yüzde 69, kırsal yerleşmelerde bu oran yüzde 66. Daha sonra büyüklük sırasıyla bunu Orta Bölgesi, Güney Bölgesi, Kuzey Bölgesi izlemekte en az gelişmiş olan Doğu Bölgesi en son sırada yer almaktadır.

Şekil 5. Türkiye'de Bölgelere Göre Medyan Yaş
(Kaynak: DİE, 2000 Yılı TGNS)

Şekil 6. Türkiye'de Bölgelere Göre Yaş Bağımlılık Oranı
(Kaynak: DİE, 2000 Yılı TGNS)

2000 Yılı genel nüfus sayımı değerlendirmesine göre; medyan yaş açısından bölgeler arasında gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılı bir ilişki var. Yalnız kuzey bölgesi istisna. Bu bölgede 2000 yılı için medyan yaş ülke ortalamasının üzerindedir (Şekil 5).

Bölgelere göre yaş bağımlılık oranı ile bölgelerin gelişmişlik seviyesi arasında ters orantılı bir ilişki var. Gelişmişlik seviyesi yükseldikçe yaş bağımlılık oranı düşmektedir (Şekil 6).

Sonuç

Dünyanın gelecek 50 yıllık (2050) nüfus projeksiyonlarının değerlendirilmesinden çıkan sonuç;

- Nüfus büyümesinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşeceği, buna rağmen dünya nüfusundeki artışın devam edeceği,
- Nüfus artış hızıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyi arasındaki ters orantılı ilişkinin olduğu; bunun gelecekte nispeten azalmasına rağmen farkın devam edeceği,
- Dünya nüfusunun geçmiş yarım yüzyıl ve gelecek 50 yılda doğuştan beklenen yaşam süresinin gittikçe artacağı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu konuda aralarındaki farkın devam edeceği,
- Dünya nüfusundeki yaş strüktüründe büyük ölçekli bir kayma olacağı, medyan yaşın artarak, nüfusta daha yaşlı bir döneme doğru gidileceği,
- Gelişmiş ülkelerde gelecek 50 yılda medyan yaşın 10 yaş artarak olağan üstü seviyeye çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde gelecekte 1/2 oranında artarak gelişmiş ülkelerin bugünkü seviyesine çıkacağı,
- Gelişmiş ülkelerde çocuk nüfusu oranı düşerken (%16) yaşlı nüfus oranının iki kat artacağı ve toplam nüfusun 1/3’ünü (%33), 60 ve üzerindeki nüfusun oluşturacağı öte yandan gelişmekte olan ülkelerde de bu konuda nispi değişikliğin yaşanacağı ve bu ülkelerde çocuk nüfus oranının gelecekte 1/3 oranında düşeceği (%22), günümüzde yüzde 8 olan yaşlı nüfus oranının 2.4 kat artacağı (%19), 2000 yılında dünyada nüfus büyüklüğü sıralamasında 17. sırada yer alarak dünyanın sayılı ülkeleri arasına giren Türkiye’nin, 2050 yılında 20. sırada yer alacağı, beklenmektedir.

Türkiye’nin demografik yapı projeksiyonunun değerlendirilmesinden çıkan sonuç;

- Nüfusun yaş dağılımı açısından Avrupa ülkeleri arasında en genç nüfusa sahip ülke olan Türkiye’de çocuk nüfus oranı (0-14) Avrupa ülkelerinin iki katı, yaşlı nüfus oranı ise 1/3 dolayındadır. Gelecek 50 yılda nüfusun yaş yapısında diğer ülkeler gibi kayma beklenmektedir. Türkiye’de medyan yaş ve ortalama yaşam süresi dünya nüfusundeki artışa paralel olarak artmıştır. Medyan yaş ile bölgeler arasında gelişmişlik seviyesi arasında doğru orantılı, yaş bağımlılık oranı arasında ters orantılı bir ilişki vardır. Gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusun artışı nedeniyle toplam bağımlılık oranının yükseleceği, Türkiye’de ise yaşlı nüfus oranının az olması ve gelecekte de düşük kalmaya devam etmesi nedeniyle AT ülkelerine nazaran daha az önem taşıyacağı beklenmektedir.
- Bölgelere göre demografik göstergelerin karşılaştırılmasından çıkan sonuç, ülkeler arasında gelişmişlik düzeyine göre yaş yapısında görülen farklılık, bir ülke içerisinde gelişmişlik farkı gösteren bölgeler arasında da görülmektedir. Bölgeler arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından yaşanan farklılık aynı zamanda o bölgedeki yerleşim yerlerine (kent/ kırsal) göre de görülmektedir.
- Türkiye’de ağırlıklı nüfus 0-29 yaş grubu teşkil etmekte olup, az gelişmiş ve kırsal yerleşmelerde çocuk nüfusu, gelişmiş bölgelerde ve kentlerde genç nüfus ağırlıktadır.
- Türkiye’nin ağırlıklı sorunu yaş yapısından değil, bugün olduğu gibi gelecekte de hızlı kentleşmeden kaynaklanacaktır. Kent nüfus oranındaki artış oranı, gelişmiş ülkelere oldukça yüksek gerçekleşmiştir. Bu hızlı büyümenin büyük kentlerin yoğunluk ve sayısında artışı beraberinde getirmesi beklenmektedir. Kentleşme süreci, nüfusun; iş bulma, sağlık, eğitim, konut ve ulaşım olan ihtiyaçları, çalışma alanlarının; hizmet ve altyapı talepleri ile birlikte ele alındığında büyük bir mali ve idari yapıya ihtiyaç doğurmaktadır. Bu işlerin tümü kamu ve özel sektörün işbirliğini gerektirmektedir. Kamu mallarının temini, kent altyapısının proje ve finansmanında yenilikler yapılması, önceliklerin belirlenmesi ve kentleşme programlarının tasarımı toplum katılımı gibi unsurlar önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- 1 BİLGİLİ, A., AYDOĞAN, F. ve GÜNGÖR. C., 1996, “Doğu Anadolu Bölgesinde zorunlu göç olgusunun sosyolojik çözümlenmesi, Van örneği”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği, Sayı 2046, s. 328.
- 2 DİE, 1996, Türkiye İstatistik Yıllığı.

- 3 DİE, 2000 Türkiye Genel Nüfus Sayımı(İllere göre)
- 4 DİE, 2001, Türkiye İstatistik Yıllığı.
- 5 DPT, 2002, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, s.187.
- 6 ECOFUTURE (TM) Population and Sustainability –Basic Information, 21 May, 2002.
- 7 [http:// www. Ecofuture.org/pop/info.html](http://www.Ecofuture.org/pop/info.html)
- 8 GÜREL, S., 1978, Kent Planlam Kavramına Doğru, (Kent olgusuna bütünsel bir yaklaşım), Ege Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, s. 101-102.
- 9 INTERNATIONAL Labour Organization (ILO), 2002, ILO urges new solutions to old age problems, Monday 8 April 2002, Press Release: Index.
- 10 [http:// www. ilo.org/ public/ english/ bureau/ inf /pr /2002/ 15 htm.](http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/pr/2002/15.htm)
- 11 THE WORLD BANK, 1994, World Population Projections.
- 12 THE WORLD BANK, 1997, World Development Report.
- 13 T. C. Dış İşleri Bakanlığı, 2003, Türkiye ve Dünya 2010-2020, Küresel Bir Aktörün Doğuşu,
- 14 [http:// www. mfa.gov. tr/ turkce /gruph /hh /bolum 1.htm](http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hh/bolum1.htm)
- 15 TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞ ADAMLARI DERNEĞİ (TÜSİAD), 1988, Türkiye’de Modernleşme, Sanayileşme ve Gelişme Göstergeleri, Çeşitli ülkelerle, özellikle AT Ülkeleriyle bir karşılaştırma, İstanbul.
- 16 UNITED NATIONS, 1998, Department of Economic and Social Affairs United Nations Secretariat World Population Projections to 2150, New York, NY, 10017, 1 February 1998.
- 17 UNITED NATIONS Population Division, 2001, World Populations Prospects, The 2000 Revision, Highlights, Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations, New York, NY 10017, 28 February 2001.
- 18 UNITED NATIONS, 2003, The Ageing of the World’s Population,
- 19 [http:// www. Un.org/esa/socdev/ageing/agewpop.htm.](http://www.Un.org/esa/socdev/ageing/agewpop.htm)
- 20 ÜNER S, EEGÖÇMEN BA. 1999, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 1998, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etüpleri Enstitüsü, Measure DHS+Macro International Inc., Ankara, Turkey, USA, New York, s. 4 -5.
- 21 YÜCEL A. 1994, 1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Türkiye’nin Toplum Yapısının Karşılaştırmalı Profili, DPT Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayını. Ankara.